

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/30.01.2021.I.16.03 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

SHARIPOV KUVONDIK BAXTIYOROVICH

**MAMLAKATDA KICHIK TADBIRKORLIK TARKIBIY TUZILMASINI
TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI**

**08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
(iqtisodiyot fanlari)**

**Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
dissertasiya ishi**

Toshkent – 2025-yil

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
I BOB. KICHIK TADBIRKORLIK TARKIBIY TUZILMASI SHAKLLANISHINING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	17
1.1-§. Iqtisodiyotda kichik tadbirkorlik sektori tarkibiy tuzilmasining shakllanishi to‘g‘risidagi turli yondashuvlar.....	17
1.2-§. Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar.....	31
1.3-§. Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi samaradorligini baholashning ilmiy-uslubiy asoslari.....	44
Birinchi bob bo‘yicha xulosa.....	60
II BOB. O‘ZBEKISTONDA KICHIK TADBIRKORLIK TARKIBIY TUZILMASINING SHAKLLANISHI HOLATI.....	62
2.1-§. Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasining shakllanishiga ixtisoslashuv jarayonining ta’siri yo‘nalishlari.....	62
2.2-§. Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi shakllanishining asosiy tendensiyalari.....	78
2.3-§. Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini tarmoqning rentabellik darajasi jihatidan shakllanishi holati.....	97
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosa.....	101
III BOB. O‘ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING TARKIBIY TUZILISHINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH VA PROGNOZLASH.....	103
3.1-§. O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tarkibiy tuzilishini Kobb-Duglas modeli asosida ekonometrik modellashtirish.....	103

3.2-§.	O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini ekonometrik modellashtirish va uni rivojlantirishning istiqbollari.....	132
3.3-§.	O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi va YaIM o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik modellashtirish va uning istiqbollari.....	147
	Uchinchi bob bo‘yicha xulosa.....	155
IV BOB.	O‘ZBEKISTONDA KICHIK TADBIRKORLIK TARKIBIY TUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI.....	157
4.1-§.	O‘zbekiston iqtisodiyoti tarmoqlarida kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi shakllanishi maromiyligini ta’minlash.....	157
4.2-§.	Kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi faoliyat samaradorligini oshirish chora-tadbirlari.....	167
4.3-§.	O‘zbekistonda kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi shakllanishi jarayonlarini tartibga solishning bozor va ma’muriy dastaklari.....	180
	To‘rtinchi bob bo‘yicha xulosa.....	196
	XULOSA.....	198
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	202

KIRISH (fan doktori (DSc) dissertasiyasining annotasiyasi).

Dissertasiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyotida mamlakatlar kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish orqali milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va innovasion faollikni rag‘batlantirish imkonini hosil qilmoqda. Kichik biznes subyektlarining tarkibiy tuzilmasini qayta ko‘rib chiqish va ularni sohaviy, hududiy hamda texnologik jihatdan optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va bozor infratuzilmasiga integrasiyalashuv darajasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bu esa iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta‘minlash, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va innovasiyalar asosida ishlab chiqarishni diversifikasiya qilishga ko‘maklashadi. Shu jihatdan, kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish jahon miqyosida iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. BMT ma‘lumotlariga ko‘ra “Mikro, kichik va o‘rta biznes (MKO‘B) jahondagi barcha korxonalarning 90% ni tashkil etadi, ular ish bilan bandlikning 60-70% ni va YaIMning 50% ni ta‘minlaydi. Jahon bo‘ylab jamiyatning asosiy tuzilmasi sifatida, ular mahalliy va milliy iqtisodiyotga hamda aholining turmush darajasini qo‘llab-quvvatlashga hissa qo‘shadi. Ayniqsa, ishlovchi kambag‘allar, ayollar, yoshlar va zaif aholi guruhlari uchun muhim ahamiyatga ega. MKO‘B to‘g‘ri qo‘llab-quvvatlash bo‘lgan taqdirda iqtisodiyotni o‘zgartirish, ish o‘rinlarini yaratish va adolatli iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash salohiyatiga ega”¹. Bundan ko‘rinadiki, kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish orqali iqtisodiyotni diversifikasiya qilish, raqobatbardoshlikni oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega.

Jahon miqyosida kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar, asosan, tadbirkorlik subyektlarini tarmoqlararo diversifikasiya qilish, ularning raqobatbardoshlik salohiyatini baholash, innovasion infratuzilmalar bilan integrasiyalashuvi hamda davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini tahlil etish yo‘nalishlariga qaratilgan.

¹ День микро-, малых и средних предприятий. - <https://www.un.org/ru/observances/micro-small-medium-businesses-day>

Shuningdek, tadqiqotlarda kichik biznes subyektlarining iqtisodiy tuzilmadagi ulushini aniqlash, ularning ta'minot zanjirlaridagi o'rnini kuchaytirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasini oshirish va ularni global qiymat zanjirlariga jalb qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu ustuvor yo'nalishlar milliy iqtisodiyotlarda kichik tadbirkorlikning strategik ahamiyatini qayta baholash va uning rivojlanish modellarini takomillashtirish imkonini beradi.

Yangi O'zbekistonda yetakchi tarmoqlarni modernizatsiyalash hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishdan keng foydalanishga e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2023-yil 14 sentyabrda qabul qilingan hukumat qaroriga muvofiq, davlat byudjeti va xalqaro moliyaviy institutlar tomonidan 2023-2026-yillarda kichik biznesni rivojlantirish uchun 6 trillion so'm va 1,2 milliard AQSh dollari ajratish belgilanib, bu mablag'lar kichik biznes subyektlariga uzluksiz qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali yo'naltirilmoqda. Davlat kichik tadbirkorlik subyektlari uchun mikrokreditlar berish mexanizmlarini soddalashtirib, mikrokreditlar 7 yillik muddatga imtiyozli 3 yillik to'lovlar bilan ajratiladi va Markaziy bankning asosiy stavkasidan ikki foiz band past stavkada joylashtiriladi². Mazkur vazifalarning samarali amalga oshirilishida "kichik biznes tarkibiy tuzilmasi" tushunchasining iqtisodiy mazmunini yanada takomillashtirish, kichik tadbirkorlikni iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibiy tuzilmasining samaradorlik darajasini baholash uslubini takomillashtirish, nazariy qoidalardan kelib chiqqan holda kichik tadbirkorlik iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibiy tuzilmasining samaradorligini aniqlash uslubini ishlab chiqish, kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasi shakllanishi maromiyligini baholash uslubini takomillashtirish, O'zbekistonda kichik tadbirkorlik tarkibiy tuzilmasini takomillashtirish asosida soha asosiy faoliyati ko'rsatkichlarining uzoq muddatli prognozini ishlab chiqishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini namoyon etadi.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.09.2024 yildagi PQ-312-son qarori. «Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash» kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. - <https://lex.uz/docs/7093832>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10 noyabrdagi PF-193-son “Kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2022-yil 6 apreldagi PF-97-son “Tashqi savdo faoliyati ishtirokchilarini qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2022-yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida», 2020-yil 18 avgustdagi PF-6042-son «Respublikada eksport va investisiya salohiyatini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida», 2020-yil 21 oktyabrdagi PF-6091-son «Eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2018-yil 29 noyabrdagi PF-5587-son “Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning eksport salohiyatini yanada rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari, 2024-yil 7 sentyabrdagi PQ-312-son “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2024-yil 14 martdagi PQ-126-son “Tashqi savdo va hududiy sanoatni rivojlantirishda tadbirkorlar birlashmalarining rolini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2023-yil 14 sentyabrdagi PQ-306-son “Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institusional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20 yanvardagi VMQ-37-son ““Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2020-yil 8 iyuldagi VMQ-429-son “Bojxona ma’muriyatchiligi va tartib-taomillarini yanada soddalashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertasiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga bog‘liqligi. Mazkur dissertasiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma‘naviy-ahloqiy va madaniy rivojlantirish, innovasion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo‘nalishiga muvofiq bajarilgan.